

УДК 339.9:338.436

КОВІНЬКО Олена,

к. е. н., доцент кафедри маркетингу та реклами ВТЕІ КНТЕУ

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Проаналізовано структуру виробництва та споживання сільськогосподарської продукції, динаміку експортно-імпорتنних операцій України з нею. Визначено потенційні можливості вітчизняних аграрних підприємств в сучасних умовах розвитку.

Ключові слова: аграрна продукція, експорт, імпорт, диверсифікація експорту, квоти, зовнішня торгівля.

Ковинько Е. Внешнеэкономическая деятельность аграрных предприятий. Проанализированы структура производства и потребления сельскохозяйственной продукции, динамика экспортно-импортных операций Украины с ней. Определены потенциальные возможности отечественных аграрных предприятий в современных условиях развития.

Ключевые слова: аграрная продукция, экспорт, импорт, диверсификация экспорта, квоты, внешняя торговля.

Постановка проблеми. Міжнародна диверсифікація, що відбувається під впливом ринкових процесів з комерційними та соціальними цілями, дозволяє підприємцям ефективно використовувати маркетингові можливості підприємств на внутрішньому та зовнішніх ринках, формувати нові пропозиції на нових ринках збуту, підвищувати ефективність маркетингової діяльності, збільшувати розмір прибутку, знижувати підприємницькі ризики шляхом ефективного управління бізнес-діяльністю.

Диверсифікація діяльності підприємства є динамічним процесом, що відбувається під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів ринкового середовища, основною метою якої є збільшення прибутку за рахунок додаткових можливостей, формування, збереження та зміцнення конкурентних переваг. Складність та багатогранність суті диверсифікації обумовлює важливість її ґрунтовного вивчення.

Поняттям «диверсифікація» більшість науковців позначають складний процес, який охоплює різноманітні організаційні, економічні, правові, соціальні та інші заходи на підприємствах, що забезпечують можливість формування, збереження і зміцнення конкурентних переваг та позицій на ринку.

© Ковінько О., 2016

Міжнародна диверсифікація є одним з головних напрямів стратегії розвитку компанії. До неї переходять тоді, коли на національному рівні вже відсутні можливості для розширення ринків збуту. Цей процес вимагає високої управлінської компетенції і правильної побудови структури управління, тому що підприємство має розробляти маркетингову стратегію не тільки для кожного бізнесу, а й для кожної країни з урахуванням національних і регіональних особливостей ринку та моделей споживання продукту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів економічної диверсифікації присвячено праці багатьох вітчизняних науковців. Диверсифікації сільськогосподарського виробництва фермерських господарств приділили увагу В. Боржова, Н. Маслик, М. Корецький [1]. Диверсифікація стратегії авіакомпаній стала предметом дослідження З. Грушака [2]. Роль і значення диверсифікації в історії економічної думки досліджував М. Корінько [3–4]. Диверсифікацію як глобальний напрям маркетингової стратегії підприємств в умовах становлення ринкових відносин вивчала Е. Красносова [5].

Зовнішня торгівля аграрною продукцією стала об'єктом дослідження В. Андрійчука, О. Головачова, Т. Дудар, С. Майстро, О. Стахорського, О. Яценко та ін. [6–12].

Однак питання проблематики міжнародної диверсифікації бізнес-діяльності вітчизняних аграрних підприємств та механізмів їх розвитку досліджено недостатньо, а тому потребують належної уваги.

Метою дослідження є вивчення структури виробництва вітчизняних аграрних підприємств та динаміки їх експортно-імпортних операцій.

Матеріали та методи. Дослідження здійснено за матеріалами Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, статистики торгівлі для розвитку міжнародного бізнесу, дослідницького проекту *AGRICISTRAD*E тощо.

Головним методологічним підґрунтям став системний підхід до оцінки бізнес-діяльності вітчизняних аграрних підприємств. При вивченні економічних показників вітчизняного ринку аграрної продукції застосовано аналітичний, економіко-математичні методи.

Результати дослідження. Найголовнішими завданнями зовнішньоекономічної діяльності України, починаючи з моменту проголошення незалежності, стали поступове збільшення ступенів відкритості національної економіки, послідовна перебудова товарної структури експорту та імпорту, створення потужного експортного потенціалу, запровадження сучасних форм економічної взаємодії із зарубіжними країнами, забезпечення стабільності зовнішньоекономічних зв'язків з метою інтеграції у світове господарство.

Науково-практичним підґрунтям для оцінки потенціальних можливостей вітчизняних підприємств України на засадах міжнародної диверсифікації є дослідження маркетингового середовища, в якому суб'єкт господарювання планує здійснювати свою діяльність, що надасть

можливість вивчити перспективи його виходу на зарубіжні ринки збуту або орієнтувати свою бізнес-діяльність на нові сегменти старих країн-партнерів.

Дослідження зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України потрібно починати з оцінки потужностей та динаміки виробництва аграрної продукції вітчизняних підприємств, характеристики експортно-імпортних операцій України з цією товарною групою, вивчення тенденції розвитку міжнародних аграрних ринків та виявлення нових ринків збуту, на яких вітчизняні підприємства матимуть можливість формувати нові пропозиції, підвищувати ефективність маркетингової діяльності та збільшувати розмір прибутку, знижуючи підприємницькі ризики.

Аналіз стану господарської діяльності вітчизняних аграрних підприємств у 2011–2015 рр. за обсягами виробництва основних видів аграрної продукції (табл. 1) свідчить, що в структурі вітчизняного виробництва даного товару 70 % становить продукція тваринництва, що підтверджує галузеву спеціалізацію України [13]. У її рейтингу провідні місця посіли вирощування птиці, свиней, великої рогатої худоби та виробництво яєць і молока.

Таблиця 1

Обсяги виробництва основних видів аграрної продукції в Україні, тис. т

Вид продукції	Обсяг виробництва					Відхилення 2015 до 2011		Відхилення 2015 до 2014	
	2011	2012	2013	2014*	2015*	+/-	%	+/-	%
Зернові та зернобобові культури (у початковій оприбуткованій вазі)	56747,0	46216,0	63051,3	63859,3	60126	3379,0	5,95	-3733,3	-5,85
Цукрові буряки (фабричні)	18740,0	18439,0	10789,4	15734,1	10331,0	-8409,0	-44,87	-5403,1	-34,34
Насіння соняшнику (у початковій оприбуткованій вазі)	8671,0	8387,0	11050,5	10133,8	11181,0	2510,0	28,95	1047,2	10,33
Картопля	24248,0	23250,0	22258,6	23693,4	20839,0	-3409,0	-14,06	-2854,4	-12,05
Овочі відкритого ґрунту	9833,0	10017,0	9872,6	9637,5	9214,0	-619,0	-6,30	-423,5	-4,39
Плоди та ягоди	1896,0	2009,0	2295,0	1999,0	2153,0	257,0	13,55	154,0	7,70
М'ясо (у живій вазі)	3031,8	3120,9	3379,6	3323,5	3270,4	238,6	7,87	-53,1	-1,60
М'ясо (у забійній вазі)	2143,8	2209,6	2389,4	2359,6	2322,6	178,80	8,34	-37,0	-1,57
Молоко	11086,0	11377,6	11488,2	11132,8	10615,4	-470,6	-4,24	-517,4	-4,65
Яйця від птиці, млн шт.	18689,8	19110,5	19614,8	19587,3	16782,9	-1906,9	-10,20	-2804,4	-14,32
Велика рогата худоба, млн голів	4,42	4,64	4,53	3,88	3,75	-0,67	-0,015	-0,13	-0,003
Свині, млн голів	7,37	7,57	7,92	7,35	7,07	-0,29	-0,003	-0,27	-0,003
Вівці та кози, млн голів	1,73	1,73	1,73	1,37	1,32	-0,41	-0,023	-0,045	-0,003
Птиця, млн голів	200,8	214,1	230,3	213,3	203,99	3,2	1,59	-9,31	-4,36
Вовна	3,9	3,7	3,5	2,6	2,3	-1,6	-41,45	-0,3	-12,76

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: зведено автором [14–15]

Серед продукції рослинництва у 2011–2015 рр. найбільше вироблено зернових та зернобобових культур, картоплі, цукрових буряків, насіння соняшнику та овочів відкритого ґрунту.

У 2010 та 2012 рр. індекс обсягу виробництва аграрної продукції мав значення нижче 100 % відповідно до попередніх періодів. У 2011 р. аграрний бізнес продемонстрував зростання на 20,2 % від 2010 р. У 2013 р. індекс обсягу виробництва аграрної продукції порівняно з відповідним періодом 2012 р. зріс на 13,3 %, у т. ч. у сільськогосподарських підприємств – 120,2 %, а в господарствах населення – 106,4 %. У 2014 р. зафіксований обвал індексу в середньому на рівні 2,2 %, та в 2015 р. аграрний бізнес продемонстрував зменшення індексу обсягу виробництва аграрної продукції до 95,2 % від попереднього періоду [13].

Порівнюючи стан господарської діяльності вітчизняних аграрних підприємств у 2015 р. з 2014 р., констатуємо погіршення економічних показників: обсяги виробництва усіх основних видів аграрної продукції значно зменшились, відхилення мало від'ємне значення у всіх товарних групах, крім насіння соняшнику, плодів та ягід. У 2014 р. частка сільського господарства (включаючи мисливство та лісове господарство) у загальному обсязі валової доданої вартості усіх галузей економіки становила 11,8 %, у 2015 р. – 16,5 %, обсяг продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у фактичних цінах у 2014 р. – 371,2 млрд грн, у 2015 р. – 544,2 [14].

Зниження бізнес-активності вітчизняних аграрних підприємств відбулося під впливом багатьох факторів. Протягом 2015 р. різко зросли ціни та відповідно видатки на витратні матеріали: паливо, посадковий матеріал, засоби хімічного захисту рослин, засоби обробки ґрунту, ветеринарні препарати та сільськогосподарську техніку. Також внесено зміни до Податкового кодексу, який набув чинності з 1 січня 2016 р., щодо збільшення ставок податків. В умовах відсутності державних програм підтримки аграрних підприємств обсяг їх виробництва знизився. Серйозні структурні зміни відбулися у сфері тваринництва, так як обсяги продажу на внутрішньому ринку становили близько 90 %, а різке знецінення гривні, вперше за останні 10 років, призвело до зниження купівельної спроможності і відповідно до зменшення обсягів виробництва.

Протягом 2014–2015 рр. відбувалося зниження посівних площ картоплі на 5,4 %, соняшника – 6,3 %, овочів – 7,2 %, зернових культур – 10 %, цукрового буряка – 29 %. Наразі посівна площа сої, гірчиці збільшилася на 16,3 % [14]. Причинами такої ситуації є різке погіршення умов кредитування аграрного сектора і висока відсоткова ставка на кредитні зобов'язання, неефективна робота Аграрного фонду та Державної продовольчо-зернової корпорації України за форвардними контрактами.

Спостерігався дефіцит фруктів і ягід, адже через вплив багатьох факторів на діяльність фермерських господарств, які займаються садівництвом, зменшилися площі фруктових насаджень. Останніми роками відбувалися зміни кліматичних умов, зниження температури в період

цвітіння, що псує дерева та скорочує урожайність фруктових дерев. Тому важливим питанням є стимулювання фермерів до здійснення нових насаджень садків, активації діяльності державної програми підтримки аграрних підприємств, так як фермерам складно розпочинати свою роботу через значні капіталовкладення та велику зарегульованість початку бізнесу.

Показники стану сільськогосподарського виробництва наразі свідчать, що галузь має негативну динаміку розвитку в той час, коли агропромисловий комплекс залишається важливим чинником забезпечення соціально-економічної і фінансової стабільності країни та добробуту народу. Індекс обсягу виробництва аграрної продукції, на відміну від промисловості, мав позитивну динаміку розвитку у 2011 р., 2013 р., 2014 р. Негативні тенденції 2015 р. можна пояснити ланцюговою реакцією дисбалансу усіх макроекономічних показників, яку зумовила криза економіки України 2014–2016 рр. [13].

До суб'єктивних причин поглиблення проблем розвитку аграрного виробництва України належить і подальша її інтеграція до Європейського Союзу (ЄС), адже в економіці концентруються найгостріші суперечності перехідного періоду, обумовлені гострою конкуренцією. Наша держава має враховувати загальну політику ЄС, яка потребує створення певних умов для розвитку аграрного бізнесу з орієнтацією на потреби майбутніх поколінь. Тобто для українських підприємств залишається актуальним питання виробництва достатньої кількості аграрної продукції високого гатунку.

Обсяги сільськогосподарського виробництва в Україні визначають стан споживання основних видів аграрної продукції (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяги споживання основних видів аграрної продукції в Україні, тис. т

Вид продукції	Обсяг споживання					Відхилення 2015 до 2011		Відхилення 2015 до 2014	
	2011	2012	2013	2014*	2015*				
Картопля	6368,3	6368,3	6160,6	6061,3	5892,0	-476,3	92,52	-169,3	97,21
Овочі відкритого ґрунту	7440,0	7452,2	7430,5	7019,1	6890,0	-550,0	92,61	-129,1	98,16
Плоди та ягоди	2405,0	2432,3	2560,1	2248,6	2179,0	-226,0	90,60	-69,6	96,90
М'ясо (у забійній вазі)	2339,4	2478,0	2550,0	2325,4	2179,0	-160,4	93,14	-146,4	93,70
Молоко	9363,0	9797,1	10050,0	9581,1	8995,0	-368,0	96,07	-586,1	93,88
Яйця птиці, млн шт.	14165,0	14019,6	14075,8	13344,7	12017,3	-2147,7	84,84	-1327,4	90,05
Цукор	1758,3	1713,4	1686,0	1559,1	1528,0	-230,3	86,90	-31,1	98,01
Олія	625,3	590,5	603,5	561,2	525,0	-100,3	83,96	-36,2	93,55

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, дані на 1 січня 2015 р. також без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: зведено автором [14]

Статистичні дані доводять, що за досліджуваний період зернових культур, олії, картоплі, овочів відкритого ґрунту, молока, яєць вироблялося у країні в основному достатньо для забезпечення норми споживання. Лише у 2013 р. спостерігався незначний дефіцит цукру. В той же час протягом 2013–2015 рр. відчувався дефіцит таких важливих для повноцінного харчування населення продуктів, як плоди та ягоди, м'ясо й м'ясопродукти. Показники їх виробництва сягнули критичної межі, що відповідає 80 % норми, рекомендованої фахівцями.

Аналіз структури виробництва та споживання сільськогосподарської продукції свідчить, що Україна самотужки забезпечує себе майже всією аграрною продукцією. Причинами суб'єктивного характеру, що ускладнили її споживання у країні, стали зростання цін протягом 2014–2015 рр. на основні види даної товарної групи та зниження платоспроможності населення. Зниження попиту на продукти харчування обумовило ситуацію, при якій пропозиція аграрної продукції вітчизняного виробництва в цілому за аналізований період була задовільною (табл. 3).

Таблиця 3

Оцінка самозабезпеченості аграрною продукцією вітчизняного виробництва, %*

Вид продукції	Відношення обсягу валового виробництва до обсягу його споживання				
	2011	2012	2013	2014	2015
Зернові та зернобобові культури	846,3	689,6	956,1	1030,6	1018,6
Цукор	1038,9	123,5	76,5	131,3	686,7
Олія	1381,0	616,7	616,7	816,7	2240,0
Картопля	378,1	364,1	359,7	388,5	352,5
Овочі відкритого ґрунту	132,4	133,3	133,8	137,1	133,3
Плоди та ягоди	162,5	83,3	88,5	90,9	100,9
М'ясо (у забійній вазі)	91,3	88,0	88,5	104,3	104,5
Молоко	118,1	116,3	113,9	115,6	117,8
Яйця від птиці	131,7	136,4	139,0	147,4	140,0

* Показник розраховується як відношення обсягу валового виробництва продукту до обсягу його споживання.

Джерело: розроблено автором [14]

Фактором для ліквідації серйозних проблеми в аграрній галузі може стати профіцит деяких видів її продукції, який дає підстави приймати рішення щодо виходу на нові зарубіжні ринки збуту, оскільки у 2014 р. профіцит соняшникової олії становив 877,76 %, картоплі – 390,9 %, зернових культур – 158,77 %, яєць – 146,78 %. Нижчими виявилися показники овочів – 137,3 %, цукру – 131,6 %, молока – 116,2 %, але важливо те, що профіцит серед них також існує [13].

Наразі у структурі експорту частка аграрної продукції зберігає стабільну тенденцію до зростання. У 2013 р. експортовано товарів сільського господарства і харчової промисловості на 17 млрд дол. США (на 0,9 млрд дол. США менше ніж за 2012 р.), що становить 26,8 % експорту України (проти 26 % у 2012 р.). За 2014 р. експортовано з України продукції сільського господарства і харчової промисловості на 16,7 млрд дол. США (на 0,3 млрд дол. США менше ніж за 2013 р.), що становить 30,9 % вартості експорту. У 2015 р. – на 12,1 млрд дол. США (на 4,6 млрд дол. США менше ніж за 2014 р.), що становить 31,72 % вартості експорту України [15].

Сформована структура зовнішньої торгівлі України стала наслідком географічної диверсифікації цільових ринків збуту. Загалом, за 2011–2015 рр. експорт продукції АПК зріс у 1,1 раза, а її позитивне сальдо зовнішньої торгівлі з нею зменшилося на 1,29 млрд дол. США (більш ніж на 12,5 %) [14].

Як видно з *табл. 4*, найбільша кількість експортно-імпортних операцій здійснюється в межах європейського регіону світу. Частка експортних операцій з аграрною продукцією до десяти країн-партнерів становила 54 % від загального обсягу експорту, тоді як частка обсягу імпорту з десяти країн-лідерів (2015 р.) – 64 % [16–17].

Таблиця 4

Аграрна продукція у структурі експорту–імпорту України за 2015 р., млрд дол. США

Провідні країни-партнери	Експорт		Імпорт	
	усього	аграрної продукції	усього	аграрної продукції
Російська Федерація	4,8	0,26	7,5	0,003
Туреччина	2,8	0,003	0,85	0,003
Китай	2,4	0,003	3,8	0,001
Єгипет	2,1	0,025	0,06	0,001
Італія	2,0	0,6	0,98	0,033
Польща	2,0	0,3	2,3	0,25
Індія	1,8	1,5	0,44	0,04
Німеччина	1,3	0,002	4,0	0,001
Угорщина	0,9	0,035	1,6	0,092
Білорусь	0,87	0,2	2,4	0,027
Усього (топ-10):	20,97	2,9	23,08	0,45
<i>Усього</i>	38,1	12,1	37,5	1,87

Джерело: зведено автором за [15; 18]

Найбільшим партнером у здійсненні експортно-імпортних операцій у 1–2 кварталах 2014 р. була Російська Федерація, проте ситуація

змінилася з другої половини 2014 р. Прямо протилежним був характер торгівлі у 2014 р. з Китаєм. Обсяги його імпорту до України вдвічі перевищили обсяги експорту. Активізувалися відносини з Німеччиною, яка імпортувала до України у 2014 р. в 3 рази більше аграрної продукції ніж експортувала.

У наступному 2015 р. ситуація змінилася, відповідно обсяги експорту України перевищили обсяги імпорту з Китаю в 3 рази, посилилась робота вітчизняних підприємств на ринку Німеччини – обсяги експорту вдвічі перевищують імпорт до України. Обсяги експорту аграрної продукції до Російської Федерації перевищували у 2015 р. обсяги імпорту до України у 86 разів, до Індії – у 37, Єгипту – у 25, Італії – у 18, Білорусії – у 7. У загальному обсязі експорту України частка аграрної продукції до Індії становила 83 %, до Італії – 30 %, до Білорусії – 22 %, до Польщі – 15 %, що свідчить про активізацію зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств у 2015 р.

За 2013 р. у вартості експорту сільськогосподарської продукції і продовольства продукція рослинного походження становила 52,1 %. При цьому 71,8 % загального обсягу експорту продукції рослинництва припадало на зернові культури, 23,1 % – на насіння і плоди олійних рослин. Експорт зерна в натуральному вимірі за 2013 р. становив 27,1 млн т. Основними експортними зерновими культурами залишалися кукурудза та пшениця. За рік кукурудзи експортовано 16,7 млн т (найбільші поставки здійснювалися до Єгипту, Іспанії, Ірану, Кореї, Японії), пшениці – 7,8 млн т (до Єгипту, Сирійської Арабської Республіки, Південної Африки, Кенії, Таїланду). Обсяг експорту насіння і плодів олійних рослин становив 4 млн т [13–14].

За 2014 р. у загальній вартості експорту сільськогосподарської продукції і продовольства продукція рослинного походження становила 52,4 %, з яких 39,3 % припадало на зернові культури, 10,1 % – на насіння і плоди олійних рослин. Експорт зерна в натуральному вимірі за рік становив 32,6 млн т. Основними експортними зерновими культурами залишалися кукурудза та пшениця. Кукурудзи експортували 17,6 млн т в основному до Єгипту, Іспанії, Китаю, Кореї, Нідерландів, пшениці – 10,5 млн т до Єгипту, Іспанії, Кореї, Марокко, Пакистану. Основні поставки насіння і плодів олійних рослин здійснювалися до Туреччини, Пакистану, Бельгії, Нідерландів та Франції, загальний обсяг яких склав 3,9 млн т [13–14].

У 2015 р. Україна впевнено нарощувала свою присутність на аграрних ринках Бангладеш, Єгипту, Індії, Індонезії, Іраку, Ірану, Канади, Китаю, Кореї, Туреччини, Саудівської Аравії, США, експорт до яких становив 31 %. При цьому вітчизняним аграрним підприємствам вдалося диверсифікувати ринки, зафіксувати зростання експорту у країни Азії, Близького Сходу (6,6 млрд дол. США) та Африки (2,8 млрд дол. США, зростання – на 0,3 %). Загальний експорт до країн Митного союзу склав 2,5 млрд дол. США [17–19].

Тенденції експортних операцій України протягом 2011–2015 рр. характеризує динаміка обсягів продажу аграрної продукції за окремими групами на зарубіжних ринках (табл. 5).

Таблиця 5

**Експортні операції України
за окремими групами аграрної продукції, млн дол. США**

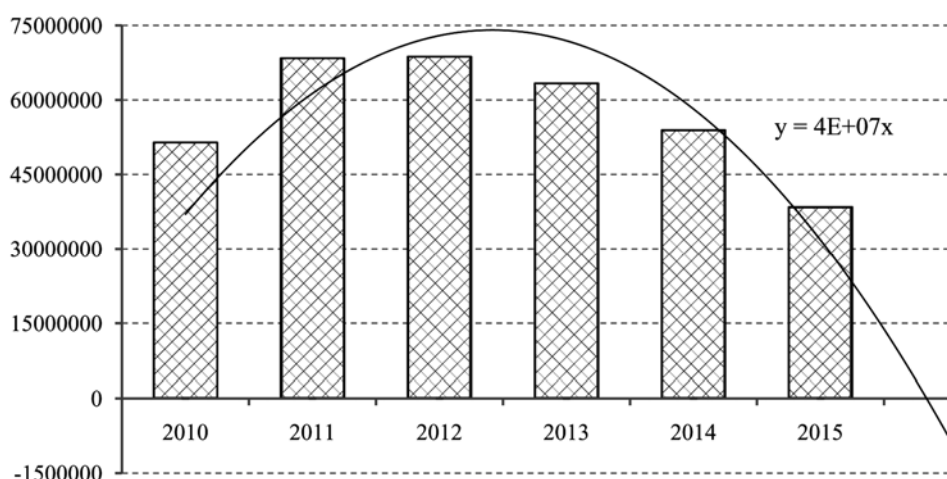
Аграрна продукція	2011	2012	2013	2014	2015	Відхилення 2015 до 2012	Відхилення 2015 до 2013	Відхилення 2015 до 2014
М'ясо та харчові м'ясні субпродукти	197,9	315,8	348,5	381,8	274,3	-13,14	-21,27	-28,13
Молоко та молочні продукти; яйця птахів; мед натуральний	703,7	612,2	691,7	575,4	237,0	-61,28	-65,73	-58,81
Овочі та фрукти	217,3	199,8	138,5	148,2	167,3	-16,24	20,87	12,92
Їстівні плоди та горіхи	132,9	138,4	112,6	129,8	109,9	-20,54	-2,38	-15,31
Зернові культури	3617,2	6971,0	6371,3	6544,1	5429,0	-22,12	-14,79	-17,04
Продукція борошномельно-круп'яної промисловості	111,1	104,7	137,1	124,3	62,2	-40,60	-54,64	-49,98
Насіння і плоди олійних рослин	1434,8	1753,9	2048,0	1687,7	1442,6	-17,75	-29,56	-14,52
Жири та олії тваринного або рослинного походження	3396,4	4171,0	3507,0	3823,6	3189,2	-23,54	-9,06	-16,59
Усього	68393,0	68694,4	63320,4	53913,3	38436,0	-44,05	-39,30	-28,71

Джерело: зведено автором [13; 15]

Дослідження динаміки експортних операцій України за окремими групами аграрної продукції виявляє такі тенденції: у 2012 р. порівняно з 2011 р. на зовнішніх ринках відбулося значне підвищення обсягів продажу більшості видів української аграрної продукції.

Невтішними були результати експортних операцій у 2013–2015 рр.: зменшення обсягів відбулося у 2014 р. на 14 млрд дол. США порівняно з 2013 р., у 2015 р. – на 15,5 млрд дол. США порівняно з 2014 р. (рис. 1).

Зменшення у 2014–2015 рр. обсягів експортних операцій аграрної продукції України відбувалося під впливом таких об'єктивних факторів впливу на аграрний бізнес, як: анексія АР Крим, проведення АТО на території Донецької та Луганської областей, гостра політична криза, зниження платоспроможності населення, зміна курсу валют, зростання рівня інфляції, проведення несистемних реформ у країні та відсутність державної підтримки малого бізнесу в кризовий період [15].

Рис. 1. Динаміка обсягів експорту аграрної продукції України, 2010–2015 рр., млн дол. США

Джерело: розроблено автором за даними табл. 4

Останнім часом зовнішньоекономічна політика країни щодо аграрної продукції спрямована на диверсифікацію експорту, що раніше залежав від трьох галузей: енергомісткої металургійної, неефективної хімічної і застарілого машинобудування, які не є конкурентними за межами пострадянського простору. У поточному році тенденція триватиме далі, що сприятиме зменшенню обсягів поставок на експорт продукції машинобудівництва та основних товарів української хімії.

Тенденції динаміки обсягів імпорту аграрної продукції протягом 2011–2015 рр. наведено у табл. 6.

Таблиця 6

Імпортні операції з аграрною продукцією України, млн дол. США

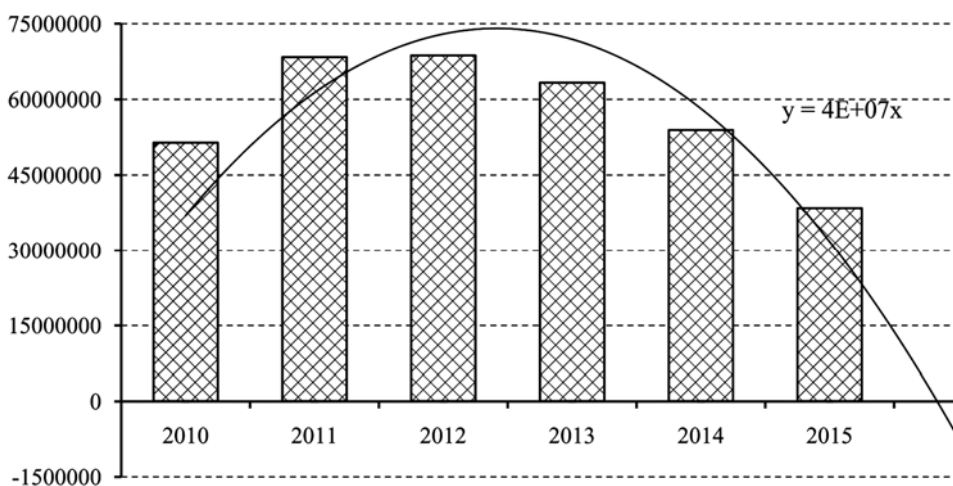
Аграрна продукція	2011	2012	2013	2014	2015	Відхилення 2015 до 2012	Відхилення 2015 до 2013	Відхилення 2015 до 2014
М'ясо та харчові м'ясні субпродукти	292,1	721,9	628,4	238,9	116,2	-83,90	-81,51	-51,35
Риба і ракоподібні	505,4	687,6	864,2	593,8	241,5	-64,87	-72,05	-59,32
Молоко та молочні продукти; яйця птахів; мед натуральний	150,3	196,3	262,7	185,7	105,4	-46,30	-59,87	-43,22
Овочі та фрукти	683,3	1129,9	1243,0	800,5	270,2	-76,09	-78,26	-66,25
Зернові культури	219,8	249,1	306,5	366,6	151,6	-39,12	-50,54	-58,65
Насіння і плоди олійних рослин	285,5	359,0	390,6	311,8	186,2	-48,13	-52,33	-40,28
Жири та олії тваринного або рослинного походження	468,6	406,2	403,2	301,5	498,5	22,72	23,65	65,35
Усього	82607,5	84656,6	76986,0	54381,4	35105,0	-58,53	-54,40	-35,45

Джерело: зведено автором за [13–15]

У вартісній структурі імпорту частка сільськогосподарської продукції у 2013 р. становила 10,7 % (у 2012 р. – 8,9 %) [13].

На продукцію рослинництва у 2013 р. припало 32,6 % усього імпорту сільськогосподарської продукції та продовольства, у 2014 р. – 33,5 %, в його обсязі найбільшу частку становили їстівні плоди та горіхи – 13,2 %, насіння і плоди олійних рослин – 5,2 %, а також кава, чай – 4,3 % [13–14].

Загалом, дослідження динаміки імпортних операцій аграрної продукції України виявляє такі тенденції: у 2012 р. порівняно з 2011 р. відбулося значне підвищення її обсягів. Результати 2014 р. стали суперечливими, оскільки відбулося їх зменшення на 22 млрд дол. США порівняно з 2013 р. та у 2015 р. – на 19,3 млрд дол. США порівняно з 2014 р. (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка обсягів імпорту аграрної продукції України, 2010–2015 рр., млн дол. США

Джерело: розроблено автором за даними табл. 5

Якщо за даними табл. 6 побудувати графік (рис. 2) методом поліноміального вирівнювання і продовжити лінію тренду на один період, стає зрозумілим, що зменшення у 2015–2016 рр. обсягів імпортних операцій аграрної продукції України було наслідком об'єктивних чинників – зниження попиту на імпортовану аграрну продукцію та зниження купівельної спроможності населення України, спричинене економічною кризою. Зображення лінії тренду з нахилом вниз дає підстави для невтішного прогнозу на 2017 р. про ситуації в Україні, тобто можливе зменшення обсягів імпортних операцій.

Нагальне питання перемовин з ЄС щодо збільшення квот на аграрну продукцію з України наразі владою опрацьовується, адже наявність сертифікатів ЄС свідчить про доступ на інші ринки світу. Станом на 1 лютого 2016 р. 213 українських підприємств здійснювали експорт аграрної продукції до країн ЄС. Необхідною передумовою нарощування аграрного експорту є підвищення вимог безпечності

та якості вітчизняних харчових продуктів і сировини за рахунок впровадження на підприємствах України систем управління якістю Міжнародної організації зі стандартизації (*International Organization for Standardization – ISO*) та систем управління безпечністю харчових продуктів (*Hazard Analysis Critical Control Point – HACCP*) [17; 20].

Висновки. Незважаючи на складну фінансову ситуацію в Україні, умови падіння виробництва, скорочення роздрібної торгівлі, бюрократичні та корупційні перепони для ведення бізнесу, сільськогосподарська галузь демонструє позитивні показники розвитку, відіграє провідну роль у формуванні ВВП країни.

Експортно-імпортні операції вітчизняних аграрних підприємств протягом 2011–2015 рр., всупереч складній соціально-політичній ситуації у країні, склали велику частку усієї зовнішньоекономічної діяльності України. Особливо варто відзначити динаміку торговельних зв'язків з країнами європейського регіону, яка посилюється і дає можливість аграріям частково компенсувати втрату ринків Митного союзу. Диверсифікація їх діяльності на міжнародному рівні в сучасних умовах стає неминучим та вигідним напрямом маркетингової політики.

У майбутньому аграрним підприємствам України важливо систематично застосовувати аналітичні підходи до здійснення оцінки бізнес-діяльності в умовах міжнародної диверсифікації на основі детального аналізу показників фінансових результатів від експортно-імпортової діяльності порівняно із загальними тенденціями розвитку галузі, оцінювати недоліки та переваги в організації бізнес-діяльності підприємства на зарубіжних ринках, відносно привабливості варіантів виходу на зарубіжні ринки.

Потенційними можливостями аграрних підприємств України в умовах міжнародної диверсифікації бізнес-діяльності є підвищення обсягів експорту підприємствами малого агробізнесу, які становлять основну частину аграрного сектора економіки, адже це є джерелом надходження валютної виручки. Також наразі існує нагальна потреба у створенні інституційної основи для запровадження державної підтримки застосування фінансових інструментів розвитку експорту, що забезпечить подальше нарощування вітчизняного економічного потенціалу та закріплення на традиційних і нових ринках збуту. Україна має стати глобальним лідером на світовому аграрному ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боржова В. А., Маслак Н. Г., Корецький М. Х. Диверсифікація сільськогосподарського виробництва фермерських господарств. Суми : Довкілля, 2002. 186 с.
2. Грушак З. М. Диверсифікація стратегії діяльності авіакомпаній. Економіка, фінанси, право. 2006. № 5. С. 39–47.
3. Корінько М. Д. Диверсифікація в історії економічної думки. Актуальні проблеми економіки. 2003. № 1 (19). С. 2–6.

4. Корінько М. Д. Диверсифікація: теоретичні та методологічні основи : монографія. К. : ННЦ ІАЕ, 2007. 488 с.
5. Красносова Е. Н. Диверсифікація – глобальне направление маркетингової стратегії підприємства в умовах становлення ринкових відносин. Вісн. Херсон. держ. аграрного ун-ту. 1998. № 2 (6). С. 57–59.
6. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. 216 с.
7. Головачова О. С. Інституційні аспекти регулювання зовнішньої торгівлі агропромисловою продукцією. Агросвіт. 2012. № 11. С. 38–42.
8. Дудар Т. Г. Організаційно-економічні засади формування і розвитку системи агромаркетингу. Економіка АПК. 2005. № 10. С. 89–96.
9. Майстро С. В. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання : монографія. Харків : Магістр, 2009. 240 с.
10. Стахорський О. О. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК України : зб. наук. праць Херсон. держ. аграрного ун-ту. Вип. 59. Херсон : Айлант, 2008. С. 235–239.
11. Яценко О. М. Глобалізаційні детермінанти розвитку сировинних ринків. Міжнародна економічна політика. 2013. № 2 (19). С. 63–95.
12. Яценко О. М. Імперативи глобалізації агропродовольчих ринків. Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки. 2013. № 4 (253). С. 27–39. (Серія: Економічні науки).
13. Офіційний сайт Державної служби статистики України. 1998–2016. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm.
14. Статистика торгівлі для розвитку міжнародного бізнесу (Trade statistics for international business development). URL : <http://www.trademap.org>.
15. Дослідницький проект AGRICISTRADe. Сільське господарство і розвиток торгівлі східними сусідами ЄС. URL : http://www.agricistrade.eu/wp-content/uploads/2015/06/Agricistrade_Ukraine.pdf.
16. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки. URL : <http://minagro.gov.ua/node/16869>.
17. Міжнародна торгівля товарами. Департамент бізнес-інновацій і навичок (Великобританія). URL : <http://comtrade.un.org/labs/BIS-trade-in-goods/?reporter=804&partner=0&commodity=TOTAL&year=2014&flow=2>.
18. Український тиждень. Економіка. URL : <http://tyzhden.ua/Economics/126921/PrintView>.
19. Українська аграрна конфедерація. URL : <http://agroconf.org/content/ukrayina-agrarna-2013-virobnictvo-zrostaie-tvarinnictvo-industrializuietsya>.
20. Ковінько О. М. Концепція управління маркетинговою діяльністю в умовах диверсифікації бізнесу підприємства. Economics, management, law: innovation strategy: Collection of scientific articles. Henan Scienan and Technology Press, Zhengzhou, China, 2016. С. 334–338.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2016.

Kovinko O. Foreign economic activity of agrarian enterprises.

Background. International diversification is one of the major strategic routes of the company activity. This process requires high managerial competence and proper management structure formation, because the company has to develop a marketing strategy not only for every business, but also for each country considering national and regional peculiarities of the market and consumption patterns of the product.

The analysis of recent researches and publications. The works of many domestic scientists are dedicated to the research of various aspects of economic diversification.

However, the question of definition of the essence of international business activities diversification of domestic agricultural enterprises and mechanisms of their development isn't studied enough, and therefore they require appropriate attention.

The **aim** of the article is conduction of a study of production structure of domestic agricultural enterprises and the dynamics of their export-import operations in modern terms of development.

Materials and methods. The research is carried out on the basis of the materials of State Statistics Service of Ukraine, Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, the trade statistics for international business development, research project AGRICISTRAD, etc. The system approach to the assessment of the business activity of domestic agrarian enterprises became the main methodological basis.

Results. The formation of a new trade regime with its subsequent integration into the world economy became one of the most important aspects of foreign economic activity of Ukraine since the declaration of independence was signed. The leading role in this process belonged to the formation and implementation of foreign policy of Ukraine by gradual increase of the degree of openness of the national economy.

The author of the article analyzed the structure of production and consumption of agricultural products, the dynamics of export-import operations of Ukraine with it. The potential opportunities of domestic agricultural enterprises in terms of international diversification of business activities are determined.

Conclusion. Despite the difficult financial situation in Ukraine, contraction of retail, corruption and bureaucratic obstacles for doing business only agricultural industry shows positive indicators of development, playing the leading role in the formation of the country's GDP.

The increase of export volumes by small agribusiness enterprises, which form the main part of the agricultural sector of economy as it is a source of foreign exchange earnings, is a potential opportunity of agricultural enterprises of Ukraine in terms of international diversification of business activities. Currently, there is an urgent need in the creation of an institutional basis for the implementation of state support of the introduction of financial instruments of export development that will provide further development and expansion of domestic economic potential and consolidation on traditional and new sales markets. Ukraine has to become a global leader on the world agricultural market.

Keywords: business activity, diversification, agricultural products, exports, imports, diversification of export, quotas, foreign trade.

REFERENCES

1. Borzhova V. A., Maslak N. G. , Korec'kyj M. H. Dyversyfikacija sil'skogospodars'kogo vyrobnyctva fermers'kyh gospodarstv. Sumy : Dovkillja, 2002. 186 s.
2. Grushak Z. M. Dyversyfikacija strategii' dijal'nosti aviakompanij. Ekonomika, finansy, pravo. 2006. № 5. S. 39–47.
3. Korin'ko M. D. Dyversyfikacija v istorii' ekonomichnoi' dumky. Aktual'ni problemy ekonomiky. 2003. № 1 (19). S. 2–6.
4. Korin'ko M. D. Dyversyfikacija: teoretychni ta metodologichni osnovy : monografija. K. : NNC IAE, 2007. 488 s.
5. Krasnonosova E. N. Diversifikacija – global'noe napravlenie marketingovoj strategii predprijatija v uslovijah stanovlenija rynochnyh otnoshenij. Visn. Herson. derzh. agrarnogo un-tu. 1998. № 2 (6). S. 57–59.
6. Andrijchuk V. G. Kapitalizacija sil'skogo gospodarstva: stan ta ekonomichne reguljuvannja rozvytku : monografija. Nizhyn : Aspekt-Poligraf, 2007. 216 s.

7. Golovachova O. S. Instytuticijni aspekty reguljuvannja zovnishn'oi' torgivli agropromslovoju produkcijeju. Agrosvit. 2012. № 11. S. 38–42.
8. Dudar T. G. Organizacijno-ekonomichni zasady formuvannja i rozvytku systemy agromarketyngu. Ekonomika APK. 2005. № 10. S. 89–96.
9. Majstro S. V. Nacional'nyj agrarnyj rynok v umovah globalizacii': mehanizm derzhavnogo reguljuvannja : monografija. Harkiv : Magistr, 2009. 240 s.
10. Stahors'kyj O. O. Analiz zovnishn'oekonomichnoi' dijal'nosti pidprijemstv APK Ukrai'ny : zb. nauk. prac' Herson. derzh. agrarnogo un-tu. Vyp. 59. Herson : Ajlant, 2008. S. 235–239.
11. Jacenko O. M. Globalizacijni determinanty rozvytku syrovynnyh rynkiv. Mizhnarodna ekonomichna polityka. 2013. № 2 (19). S. 63–95.
12. Jacenko O. M. Imperatyvy globalizacii' agroprodovol'chyh rynkiv. Nauk. visn. Shidnojevroj. nac. un-tu imeni Lesi Ukrai'ny. 2013. № 4 (253). S. 27–39. (Serija: Ekonomichni nauky).
13. Oficijnyj sajt Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukrai'ny. 1998–2016. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm.
14. Statystyka torgivli dlja rozvytku mizhnarodnogo biznesu (Trade statistics for international business development). URL : <http://www.trademap.org>.
15. Doslidnyc'kyj proekt AGRICISTRADe. Sil's'ke gospodarstvo i rozvytok torgivli shidnymy susidamy JeS. URL : http://www.agricistrade.eu/wp-content/uploads/2015/06/Agricistrade_Ukraine.pdf.
16. Ministerstvo agrarnoi' polityky ta prodovol'stva Ukrai'ny. Jedyna kompleksna strategija rozvytku sil's'kogo gospodarstva ta sil's'kyh terytorij na 2015–2020 roky. URL : <http://minagro.gov.ua/node/16869>.
17. Mizhnarodna torgivlja tovaramy. Departament biznes-innovacij i navychok (Velykobrytanija). URL : <http://comtrade.un.org/labs/BIS-trade-in-goods/?reporter=804&partner=0&commodity=TOTAL&year=2014&flow=2>.
18. Ukrai'ns'kyj tyzhden'. Ekonomika. URL : <http://tyzhden.ua/Economics/126921/PrintView>.
19. Ukrai'ns'ka agrarna konfederacija. URL : <http://agroconf.org/content/ukrayina-agrarna-2013-virobnictvo-zrostaie-tvarinnictvo-industrializuietsya>.
20. Kovin'ko O. M. Koncepcija upravlinnja marketyngovoju dijal'nistju v umovah dyversyfikacii' biznesu pidprijemstva. Economics, management, law: innovation strategy: Collection of scientific articles. Henan Scienan and Technology Press, Zhengzhou, China, 2016. S. 334–338.